

МОНІТОРИНГ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ УЧНІВ ОСНОВНОЇ ШКОЛИ

Досліджено структуру інтересів та мотивів вибору дев'ятикласниками профілю навчання у старшій школі та вибору навчального закладу I та II рівня акредитації. Визначено ключові мотиви та фактори, що впливають на вибір професії старшокласниками.

Ключові слова: *інтерес, професійний інтерес, професійні наміри, мотив, професійна орієнтація, професійна спрямованість, професійне самовизначення старшокласників.*

Актуальність проблеми дослідження. Соціально-економічні процеси, які відбуваються у суспільстві певним чином відображаються і на школі. Згідно Закону України "Про загальну середню освіту" [1] відповідно до освітнього рівня, який забезпечується загальноосвітнім навчальним закладом (початкова загальна освіта, базова загальна середня освіта, повна загальна середня освіта), існують різні типи загальноосвітніх навчальних закладів I, II, III ступенів.

Найпоширенішим загальноосвітнім навчальним закладом є середня загальноосвітня школа – загальноосвітній навчальний заклад I-III ступенів. Структура цієї школи складається із трьох взаємопов'язаних елементів: I ступінь – початкова школа, II ступінь – основна школа, III ступінь – старша школа, як правило, з профільним спрямуванням навчання.

Якщо перехід із початкової школи до основної абсолютно ідентичний для всіх дітей і визначається тільки їх віком, то після основної школи учню необхідно визначитись: що він буде робити далі? Реально перед учнем існує два шляхи. Перший – піти зі школи і продовжити навчання у вищому закладі освіти першого чи другого рівня акредитації: училищі, технікумі, коледжі та інших прирівняних до них. Другий – продовжити навчання у старшій школі. Вибираючи перший шлях, учень повинен визначитись із професією та навчальним закладом, де він цю професію здобуватиме. Переходячи до старшої школи учень теж постає перед вибором: який профіль навчання вибрати? Питання це надзвичайно важливе, оскільки учень практично вибирає напрямок своєї майбутньої діяльності. Тому можна стверджувати, що незалежно від того, який шлях вибирає учень, основа вибору одна: професійний інтерес і професійне самовизначення (хоча б у першому наближенні).

Мета нашого дослідження – визначити структуру професійних інтересів та мотивів вибору професії учнями основної школи та фактори, які впливають процес самовизначення.

Виклад матеріалу. Перш за все проаналізуємо поняття "інтерес", "професійний інтерес" та "мотив". Аналіз літературних джерел з даного питання дає можливість притримуватись наступної думки.

Інтерес – це форма прояву пізнавальних потреб особистості, що виражається в підвищеній увазі, емоційному відношенні, у виборі, перевазі об'єкту інтересу. Поняття інтерес тісно пов'язано з такими властивостями особистості як потреби і відносини. Інтерес як би народжується з потреби, але на відміну від останньої виражає не потребу в чомусь, а надає перевагу даним предметам і явищам навколишнього світу.

Розвиток інтересу виражається в появі схильності – переваги, пристрасті до певного виду діяльності і формуванні відповідних цій діяльності спеціальних здібностей.

Інтереси класифікуються за декількома критеріями:

1. За предметною областю: а) гуманітарні (мова, література, музика, образотворче і прикладне мистецтво, театр і кіно, хореографія); б) природничі (фізичні, хімічні, біологічні, географічні, екологічні, медицина, сільське господарство); в) суспільствознавчі (історія, політика, соціум, економіка, психологія, право); г) абстрактно-знакові (математика, кібернетика, логіка, інформатика); д) технократичні (енергетика, механіка, електротехніка, будівництво, транспорт, зв'язок).

2. За рівнем прояву: а) аморфні (неясні, нестійкі); б) ситуаційні (що виявляються лише в певних умовах); в) стійко-широкі (спрямовані на декілька областей); г) локально-стрижньові (зосереджені на якій-небудь одній області); д) домінуючі-поглинаючі підпорядковують собі всі сфери особи).

3. За психологічною сферою особи: пізнавальні, естетичні, етичні, дієво-практичні.

Пізнавальні інтереси є виборчою спрямованістю, зверненою до області пізнання, до її наочного змісту і процесу оволодіння знаннями.

Естетичні інтереси є особливим видом інтересів, що виражається у виборчій спрямованості на об'єкти і області прекрасного в навколишньому світі.

Етичні інтереси – це такий їх вид, який виражає підвищену увагу, чутливість до етичних цінностей.

Дієво-практичні інтереси визначають перевагу рухово-практичної сфери життєдіяльності. Всі види інтересів тісно пов'язані між собою: будь-який з них є сукупністю розумових (пізнавальних), емоційно-естетичних, етично – вольових і рухових процесів.

Багатогранний і вплив інтересів і схильностей на особу і її діяльність. В педагогічному процесі інтереси індивіда можуть використовуватися як засіб: а) мотивації навчання (позитивне відношення до навчання, до співучасників навчання, до результатів учбової праці); б) інтенсифікації розвитку особи (від допитливості до наукового пошуку, від захопленості до творчості і від активності до самоосвіти і самоорганізації); в) виховання етичних і естетичних якостей (від старанності до працьовитості, від емоційної чутливості до високої духовності); г) активізації процесу навчання (навчання без примусу, навчання, заснованого на інтересі, на успіху); д) нарешті, як засіб подолання відставання дитини в навчанні і розвитку, засіб виховання і перевиховання "важких дітей".

Для старшого шкільного віку пізнавальні інтереси дітей поєднуються з соціальними, з'являється орієнтація на професію. Тому дуже важливо якомога раніше виявляти і формувати спеціальні здібності дітей.

Професійні інтереси (від лат. profiteor – оголошую своєю справою і interest – важливо) – елементи мотиваційно-потребнісної сфери.

Вони скеровані на різні види професійної діяльності і спонукають до оволодіння ними. Професійні інтереси по механізмах емоційного задоволення часто пов'язані не стільки з продуктом, або результатом діяльності, скільки з процесом.

Професійні інтереси розвиваються в контексті провідної діяльності, властивої тому або іншому етапу психічного і професійного розвитку. В цьому розвитку вони проходять ряд стадій: зародження окремих інтересів, їх оформлення в наочному контексті, початок формування системи інтересів (її аморфність) і кристалізація.

Рушійною силою людської поведінки, його діяльності є мотив. Мотив (лат. moveo – рухаю) – це матеріальний або ідеальний предмет, досягнення якого виступає значенням діяльності. Мотив постає перед суб'єктом у вигляді специфічних переживань, що характеризуються або позитивними емоціями від очікування досягнення даного предмету, або негативними, пов'язаними з неповнотою дійсного положення. Для усвідомлення мотиву потрібна внутрішня робота. Ця робота проявляється у мотивації. Мотивація – це спонукання до дії; динамічний процес фізіологічного і психологічного плану, своєрідний керівник поведінки людини, який визначає його спрямованість, організованість, активність і стійкість, здатність діяльно задовольняти свої потреби.

Мотивація має під собою інтелектуальну підоснову, емоції лише побічно впливають на процес.

Розрізняють наступні види мотивації.

Зовнішня мотивація – мотивація, не пов'язана зі змістом певної діяльності, але обумовлена зовнішніми по відношенню до суб'єкта обставинами.

Внутрішня мотивація – мотивація, пов'язана не із зовнішніми обставинами, а з самим змістом діяльності.

Позитивна і негативна мотивація. Мотивація, заснована на позитивних стимулах, називається позитивною. Мотивація, заснована на негативних стимулах, називається негативною.

Стійка і нестійка мотивація. Стійкою вважається мотивація, яка заснована на потребах людини, оскільки вона не вимагає додаткового підкріплення.

Впродовж 2009-2010 років на базі ряду загальноосвітніх шкіл м. Чернігова було проведено дослідження (М. Пінчук, М. Ховрич) спрямоване на визначення професійних інтересів та професійних намірів учнів 9-х класів. При дослідженні використовувались наступні методи: бесіди з учнями, написання та аналіз міні-творів учнів "Моє майбутнє", анкетування, диференційно-діагностичний опитувальник Климова, методика К. Замфир в модифікації А. А. Реана по визначенню мотивації професійної діяльності.

Використання такої кількості методів дозволяє стверджувати про достовірність отриманих результатів.

Дослідження проводилось в різних класах, як за профілем підготовки, так і за рівнем успішності учнів. Для отримання більш точної картини було вибрано школи із різних районів міста. Загалом в експерименті прийняло участь 245 учнів.

Перш за все ми спробували визначити, наскільки учні інформовані про професії. Використовуючи класифікатор професій із диференційно-діагностичного опитувальника Є.О.Климова, ми учням поставили завдання: "Назвіть професії та спеціальності, які Вам відомі, у порядку зменшення їх важливості". Результати відображено в таблиці 1.

Таблиця 1

№	Тип професії	Названі професії
1	людина-людина	лікар, вчитель, психолог
2	людина-природа	біолог, лісник, топограф
3	людина-знакова система	програміст, економіст, математик
4	людина-техніка	механік, програміст, інженер

5	людина-художній образ	художник, скульптор, дизайнер
---	-----------------------	-------------------------------

Слід зазначити, що більшість учнів назвали максимум по три професії (тому їх було взято за основу), завдання типу "Вкажіть професію об'єктом праці якої є ..." викликали значні труднощі. Причиною такого стану є недостатній рівень профінформаційної роботи у школі.

На початку експерименту (вересень-жовтень) ми визначити мотиви, які на думку учнів важливі при виборі професії. Для цього учням було дано анкету, яка містила основні мотиви вибору професії. Статистичне опрацювання результатів дослідження приведено в таблиці 2 (учень оцінював важливість кожного мотиву за п'ятибальною шкалою).

Таблиця 2

№	Мотиви вибору професії	Важливість мотиву відносно інших у %	Рейтинг
1	Умови праці	50	4
2	Висока заробітна плата	65	1
3	Спокійна робота	55	3
4	Самостійне прийняття рішень	37	6
5	Контакт з людьми	55	3
6	Постійні відрадженья	9	13
7	Праця на свіжому повітрі	9	13
8	Перспективність	57	2
9	Процес трудової діяльності	25	9
10	Цікава робота, нові враження	41	5
11	Підвищена відповідальність	32	8
12	Виникнення складних та небезпечних ситуацій	19	10
13	Можливість творчої діяльності	35	7
14	Можливість щось зробити власноруч	41	6
15	Самостійна праця	25	9
16	Наближеність до місця проживання	16	11
17	Свій варіант	12	12

Як свідчать результати проведеного дослідження, дев'ятикласники при виборі професії керуються, в першу чергу матеріальними мотивами (висока заробітна плата, перспективність, спокійна робота). В той же час такі мотиви як можливість творчої діяльності, підвищена відповідальність та сам процес трудової діяльності цікавлять учнів досить мало.

Важливим елементом дослідження професійного визначення учнів 9-х класів є встановлення того, що вони планують робити після закінчення основної школи. Дане опитування ми провели в кінці квітня, тобто до цього часу учні повинні були, в основному, визначитись із майбутнім. Учні, які закінчують основну школу мають можливість продовжити навчання у старшій школі, обравши бажаний профіль класу: суспільно-гуманітарний, філологічний, художньо-естетичний, природничо-математичний, технологічний чи спортивний. Поза старшою школою можна продовжити навчання у професійно-технічному училищі, технікумі тощо. Результати дослідження з даного питання приведено в таблиці 3.

Таблиця 3

№	Навчальний заклад, профіль	Відсоток бажаючих
1	Професійно-технічне училище	9
2	Технікум	12
3	Коледж	6
4	Профільний клас	55
5	Не визначились	18

Як видно, більшість учнів (55%) бажають продовжити навчання у старшій школі. Ці учні вибрали для майбутнього навчання наступні профілі (табл. 4).

Таблиця 4

№	Профіль класу	Відсоток бажаючих
1	Суспільно-гуманітарний	34
2	Природничо-математичний	16
3	Технологічний	4
4	Філологічний	18
5	Спортивний	4
6	Не визначились	24

Приведені дані експерименту свідчать, що значна частина (18%) учнів не визначились із вибором навчального закладу, а серед тих, що вирішили продовжити навчання у старшій школі 24% не знають, який профіль класу вибрати. В їхніх анкетах у графі "Відповідь" було написано: "Не знаю", "Не думав ще", "Не хочу нічого" і т.п.

Важливим елементом професійного визначення є адекватна самооцінка кінцевості свого рішення щодо вибору професії. Учням, які остаточно визначились із профілем класу, в якому продовжать навчання, та напрямком підготовки поза старшою школою, було запропоновано лист-опитувальник із завданням: "Оцініть за п'ятибальною шкалою кінцевість свого рішення". Дані приведені у таблиці 5.

Таблиця 5

№	Критерій визначення	Відсоток
1	Остаточно визначився	26
2	Скоріше визначився, ніж не визначився	35
3	Визначився, у принципі	26
4	Скоріше не визначився, ніж визначився	6
5	Не визначився зовсім	7

Як бачимо із результатів, 61% учнів вважають свій вибір остаточною і обґрунтованим. Враховуючи, що дослідження проводилось у травні кількість учнів, які самовизначились відносно своєї майбутньої навчальної діяльності невисока.

З метою визначення динаміки мотивації учнів на протязі навчального року, (використовувалась методика К. Замфір) учням було роздано листи-опитувальники в яких учні повинні були оцінити мотиви своєї майбутньої професійної діяльності за рівнем значимості, оцінивши їх балами від 1 до 5 (дослідження проводилось у травні). За результатами опитування було визначено середнє значення балів для кожного з мотивів (табл.6).

Таблиця 6

№	Мотив професійної діяльності	Середнє значення балів	Рейтинг
1	Грошовий заробіток	4,46	2
2	Прагнення до кар'єрного росту	4,49	1
3	Прагнення уникнути критики з боку керівництва чи колег	3,20	6
4	Прагнення уникнути можливих покарань чи неприємностей	4,00	5
5	Необхідність досягти соціального престижу та поваги з боку оточуючих	4,49	1
6	Задоволення від самого процесу і результату праці	4,40	3
7	Можливість найповнішої самореалізації саме в цьому виді діяльності	4,36	4

Як свідчать дані, учнів найбільше цікавить три позиції (вони практично однакові за рейтингом): кар'єрний ріст, соціальний престиж та грошовий заробіток. В той же час вони мало переймаються як до них буде відноситись керівництво та колеги по роботі (критика з боку керівництва чи колег). Слід відзначити, що думка учнів практично не залежить від місцезнаходження школи. Хоча дев'ятикласники шкіл, розміщених у промислових районах міста всі на перше місце поставили грошовий заробіток.

За результатами тесту К. Замфір було визначено мотиваційний комплекс майбутньої професійної діяльності учнів – співвідношення внутрішніх та зовнішніх позитивних і негативних мотивів професійної діяльності. Результати наступні: позитивний мотиваційний комплекс мають 66% учнів, негативний – 19%, проміжне значення – 15%.

Перевага позитивного мотиваційного комплексу свідчить про обдумане та свідоме ставлення до майбутньої професійної діяльності, що в майбутньому позитивно впливатиме на їх професійне самовдосконалення.

Але занепокоєння викликає достатньо велика кількість учнів з негативним та проміжним мотиваційним комплексом (34%). Це свідчить про те, що дев'ятикласник орієнтований у майбутньому не на сумлінне виконання своєї професійної задачі як фахівця, а на отримання певного зиску, наприклад, заради матеріального стану чи високого соціального статусу.

Одним із завдань експерименту було визначення, хто саме вплинув на вибір учнями професії. Після обробки відповідей учнів було отримано такі результати: самостійний вибір – 82%; вплив батьків – 17%; вплив родичів – 6%; вплив друзів – 4%; інші причини – 3%.

Таким чином, більшість учнів самостійно обрали напрям майбутньої професійної діяльності. Слід зазначити, що серед опитаних учнів тільки два головним фактором впливу назвали школу.

Висновок. Проведене дослідження засвідчило, що учні дев'ятих класів мають дуже низький профінформаційний рівень, слабо орієнтуються у розмаїтті професій та спеціальностей. При виборі професії керуються, в першу чергу матеріальними мотивами, практично не враховуючи особливості процесу трудової діяльності. Значна частина учнів на кінець навчального року не визначилась відносно навчального закладу, де буде продовжено навчання. При виборі професії вплив школи практично відсутній, що говорить про необхідність активізації діяльності школи у цьому напрямку.

Використані джерела

1. http://www.osvita.org.ua/pravo/law_02/part_02.html

Hovrich N.

THE MONITORING OF PROFESSIONAL SELF-DETERMINATION OF THE PUPILS OF PRIMARY SCHOOL

It's explored the structure of interests and reasons of choice by the ninth-form pupils of type of teaching at the senior school and choice of educational establishment of the I and the II level of accreditation. are definted There are definted the key reasons and factors that influence on the choice of profession by the pupils of senior school.

Key words: *interest, professional interest, professional intentions, reason, professional, professional bearing, professional orientation self-determination of the pupils of senior school.*

Стаття надійшла до редакції 18.03.11

